

מעבירין את המת מלפני הכלה

שאלות על פירוש רש"י

בתשובה לדברי אליעזר "ויען לבן ובתואל ויאמרו מד' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ד'"¹ מפרש רש"י "לא נוכל דבר אליך למאן בדבר הזה לא ע"י תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון לפי שניכר שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזמנה לך" - לכאורה כל אחד יכול היה לספר סיפור כמו של אליעזר "אני טרם אכלה לדבר אל ליבי והנה..."² צריך לתת הרבה אמון למי שמספר על חוויות אישיות שלא ניתנות לבדיקה, אמון כזה בד"כ לא ניתן במהירות בוודאי לא לאיש זר ובטח לא לדבר שמחייב את שומע הסיפור בהתחייבות ממונית או כזו שדורשת מאמץ אחר וכל שכן לא בדבר המחייב את בתו של המאזין. כיצד ניתן האמון לאליעזר בכזו מהירות כשהפועל היוצא מאמון זה הוא שידוך בתלאחות השומעים לבן אדון המספר?

בהמשך לדבריהם בפסוק נב' "ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לד' " מפרש רש"י "ושתחו ארצה- מכאן שמודים על בשורה טובה" איזו בשורה הייתה פה? נראה שהם הסכימו עם דבריו לגמור את השידוך בשעה טובה ומוצלחת. אם הם, המארגנים של השידוך יודיעו על כך לאחרים תהיה פה בשורה טובה עבור האחרים שלא ידעו מכך קודם אך לא עבור אליעזר שהוא בסוד העניינים, הוא מעלה ההצעה ומייחל להסכמת המשפחה ולהשלמת השידוך אותה הוא רוקם לשביעות רצון שני הצדדים. על הסכמתם לדבריו שייך יותר לומר הודעה, תגובה, הסכמה, או אמירה אך לא "בשורה" על הבעת עמדה על נכונות לביצוע עסקה והתקדמות בשלבים שונים עד לביצועה לא שייך הלשון בשורה. לאחר גמר העסקה אפשר לבשרה לאלו שלא היו בסוד העניינים ולא ידעו אודותיה.

בפסוק נג' "ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנות נתן לאחיה ולאמה" להיכן נעלם בתואל? (האם מותו של בתואל כפי שמבאר רש"י בפסוק נה התרחש כבר בשלב זה של חלוקת המתנות? דבר זה לא כ"כ סביר שאבי המשפחה נפטר ומשפחתו עסוקה בקבלת מתנות, והאורחים- "ויוצא וישתו... וילינו ויקומו בבוקר").

בפסוק נה "ויאמר אחיה ואמה" מפרש רש"י ובתואל היכן היה הוא היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו" הרי בתואל אמר יום קודם (פסוק נ) "ויען לבן ובתואל ויאמרו מד' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב" ופרש"י כנזכר לעיל "למאן בדבר הזה..." ?

לאחר בקשת אליעזר "שלחוני לאדוני"³ הוא נענה "ויאמר אחיה ואמה תשב הנערה אתנו ימים או עשור אחר תלך"⁴ משיב אליעזר "ויאמר אליהם אל תאחרו אותי וד' הצליח דרכי שלחוני ואלכה לאדוני"⁵ וההחלטה "ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה"⁶ מפרש רש"י "מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה" והרי כבר אתמול השיאו אותה שלא לדעתה "הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ד' "⁷ ? כעת בזמן של חילוקי דעות באשר לזמן החתונה כאשר היא

¹ בראשית כד, נ-נא

² בראשית כד, מה

³ בראשית כד, נד

⁴ בראשית כד, נה

⁵ בראשית כד, נו

⁶ בראשית כד, נז

⁷ בראשית כד, נה

הכתוב השלישי שנבחר להכריע ביניהם בנוגע לזמן החתונה שייך לומר "מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה?"

בפסוק נה "ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם האיש הזה ותאמר אלך" מפרש רש"י "ותאמר אלך- מעצמי ואף אם אינכם רוצים" רק בבוקרו של יום קברו את אביה. המשפחה כואבת ומנסה לאחד כוחות ולהתארגן בשלב מאוחר יותר לחתונת הבת "תשב הנערה אתנו ימים או עשור" תגובה של "ואף אם אינכם רוצים" נראית כתלושה מהמצב וכלא מתחשבת. טוב לבה של רבקה כלפי אנשים זרים הוכח מעל כל ספק⁸, היינו מצפים להתחשבות ורגישות גם כלפי בני המשפחה הקרובים בוודאי ביום קבורת אבי המשפחה ולא לתשובה הנראית כמתריסה. וגם מצד עצמה מה החיפזון ללכת עם עבד החותן העתידי ולהינשא ולא להתכנס באבל ולהיות עם המשפחה לפחות למספר ימים?

הביאור-

אליעזר מספר לבתואל ולבן על שליחותו, על קפיצת הארץ בדרך ועל התממשות תפילתו במהירות "אני טרם אכלה לדבר אל ליבי" (פסוק מה) כך שניכרת באפן גלוי הסייעתא דשמיא "אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת אחי אדוני לבנו"⁹. בשלב זה מדברים באופן כללי על עניין השידוך עם הסנן הראשוני שאלו ההורים והמשפחה "ויען לבן ובתואל ויאמרו מד' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב הנה רבקה לפניך קח ולך... כאשר דבר ד'" (פסוקים נ, נא) ומסביר רש"י "לא נוכל דבר אליך- למאן בדבר הזה לא על ידי תשובת דבר רע ולא על ידי תשובת דבר הגון לפי שניכר שמד' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך" דהיינו, אנו מאמינים בבורא עולם, בהשגחתו ובכוחו והרי "שלא נוכל

⁸ עצם ה"נסיון" של אליעזר ופעולתה של רבקה נראים תמוהים. פסוקים יג-יד "הנה אנכי ניצב על עין המים ובנות אנשי העיר יוצאות לשאוב מים. והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אותה הוכחת..."

אומר הרמב"ם בשמונה פרקים בפרק רביעי "המעשים הטובים הם המעשים השווים הממוצעים בין שתי קצוות ששתיהן רע. האחת מהן תוספת והשנית חסרון והמעלות הן תכונות נפשיות וממוצעים בין שתי תכונות רעות האחת מהן יתירה והאחרת חסרה... וטוב לב ממוצע בין נבלה ויתרון טוב הלבב..."

הנה ש"יתרון טוב הלבב" לא נכלל ב"מעשים הטובים" אלא באחת מן ה"קצוות ששתיהן רע".

מדובר באליעזר ובאנשים אשר אתו שככל הנראה היו גברים שמסוגלים למסע ארוך וסביר שלא הגיעו על סף עלפון למעיין כיוון שזכו לקפיצת הארץ כדברי רש"י בפסוק מב "ואבוא היום- היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ..." והתקצרה להם הדרך מהמתוכנן (ואם אכן הגיעו כך או שעשו עצמם ככאלו לצורך הניסיון הרי שיוצא בכך העוקץ מבדיקת אישיות החסד כיוון שהרבה יהיו מוכנים להציל מישוהו מסכנת חיים אך לא לגמול חסד בשגרה).

ולכאורה גם אם אליעזר ואנשיו הגיעו בלי כלי שתיה ככדים וכוסות והם אסטיניסטים שלא הורגלו לשתות ישירות מהמעין עם הידיים ללא כוס (או שכך הם מציגים עצמם לצורך הניסיון) או שאכן יש צורך בכלי בשביל לשאוב מהמעין כיוון שהיה בנוי מעליו באר ("אל באר המים" פסוק יא, "ותרץ עוד אל הבאר", פסוק כ) הרי מספיק היה שתתן להם רבקה את כדה והם ישאבו לעצמם ולגמליהם. מה ההיגיון שגברים חזקים יחכו שילדה קטנה תלך ותשאב עבורם ועבור גמליהם? וגם אם נאמר שאנשיו של אליעזר תפסו מרחק והוא הגיע לבדו לנסות את טוב לבה של רבקה השאלה עומדת בעינה, (כמו אדם הפוגש מישוהו ליד הברזייה בגן הציבורי ששואל אותו האם יש לו כוס חד פעמית מיותרת כיוון שהוא לא אוהב לשתות ישירות מהברז ואותו אדם לא רק שנותן לו כוס אלא אומר למבקש הכוס שלא יטרח והוא עצמו ימלא את הכוס עבורו ועבור ילדיו... באם מדובר באדם שיכול לעשות זאת בכוחות עצמו הרי שאין לעודף טוב לב זה מקום) ורש"י לא מעיר על כך דבר!

אלא שהתשובה על כך נכתבה בפירוש בפסוקים ולכן אין רשי עונה על שאלה זו. בפסוק יא "ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לעת ערב לעת צאת השואבות" וכמו כן בהמשך בפסוק יג "הנה אנוכי ניצב על עין המים ובנות אנשי העיר יוצאות לשאוב מים" בחרן, מפאת הצניעות היה זמן נפרד לגברים ולנשים לשאיבת מים, ואליעזר הגיע "לעת צאת השואבות" הוא נמצא בקרבת מקום ולא יכול להתקרב ולשאוב בעצמו. ולכן, כאשר רבקה יוצאת מהמעין לאחר ש"ותרד העינה ותמלא כדה ותעל" "וירץ העבד לקראתה" הוא לא נמצא לידה ליד המעיין ולכן צריך לרוץ אליה ביציאתה משם ולומר לה "הגמליני נא מעט מים מכדך" רבקה לא רק שלא עונה משהו בסגנון: אדוני, כבר עוד 5 דקות התור של הגברים חכה ותשתה כמה שתרצה. ולא רק שהיא משקה אותו שמא הוא צמא מאוד כבר עכשיו ולכן הוא מבקש, אלא מחשבת לעצמה שכשם שהוא צמא מאוד שבא כעת מן הדרך כך צמאים גם גמליו "ותמהר... ותרץ עוד אל הבאר ותשאב לכל גמליו".

⁹ בראשית כד, מח

דבר אליך רע או טוב" אך כל זה הוא רק "לפי דבריו שזימנה לך". זאת אומרת, בבורא עולם אנו מאמינים אך לך לא ממש... ברור לנו שאם זה השידוך כפי שמשמע מדבריו הרי שלא נוכל לעשות כלום כנגד זה והנישואין תיכף יתקיימו מבלי שנהיה צד בדבר ובאופן מיידי "הנה רבקה לפניך קח ולך..". כפי שסיפרת על המהירות שמלווה את שליחותך, אבל זה משמע מדבריו שמידת אמינותם טרם ברורה לנו..

בשלב זה "ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לד' " על מה יש כבר להודות, אנו בשלב ראשוני של השידוך? מפרש רש"י "מכאן שמודים על בשורה טובה" מהי הבשורה הטובה? שהם מאמינים בד'. זוהי בשורה טובה בפני עצמה, (ובפרט לפי דברי אברהם אליעזר "אבל כשלקחני מבית אבי היה אלוקי השמים ולא אלוקי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו..."¹⁰) בשורה טובה ביחס לאווירה בבית בו גדלה רבקה¹¹ ובעיקר בשורה טובה בכך שהיא יוצרת בסיס איתן להמשך המו"מ. אם היו אומרים שלא מאמינים בהיתכנות לקפיצת הארץ בדרך נס או שמילוי התפילה לפי דבריו היה במקרה וכיו"ב, השידוך המוצע היה נבחן רק ככל שידוך אחר. כשברור לנו שאינם ונותנים שמד' אשה לאיש, חסרה רק הוכחה והסרת הספק כלפי נאמנותו ומהימנות דבריו של אליעזר (ואולי עוד שבחים על החתן ומשפחתו...).

ואכן ממשיך אליעזר במסע השכנוע כלפי טיב השידוך וכדאיותו ועל מידת נאמנותו ומחויבותו לדבר אך ורק אמת. "ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנות נתן לאחיה ולאמה. ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו..."¹², יש לשער שבהתוועדות חסידים זו עם אנשיו סיפרו מסיפורי צדיקים על ההנהגות בבית אברהם ומידת החסד המיוחדת על המופתים המתגלגלים כמו גם 'מורשת קרב' על מלחמת ארבעת המלכים עם החמישה שיכלו לשמוע ממי שבאמצעותו ארע הנס הלא הוא אליעזר בעצמו¹³ על המלאכים שהיו תדירים שם¹⁴ ועל החשיבות שבתיקון המידות ואמירת האמת שהיא הבסיס לכל הדרגות וההתעלות בקדושה, נר לרגליהם של כל התלמידים וכל ההולכים בדרך אברהם מחויבים אליה וכך גם הם זוכים לחזות ולעיתים לקחת חלק בהנהגה על טבעית. (ואם כל זה לא הספיק הרי שמן הסתם היה בכוחו של אליעזר "עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו"¹⁵ לעשות "מופת" לצורך העניין לקניית האמון).

היכן בתואל בכל האירוע? "הוא היה רוצה לעכב" הרי אם "לפי דבריו" הרי שלא אוכל "למאן בדבר הזה..." הנה אני ממאן לקיים את השידוך ונראה מה יקרה, האם באמת "לפי דבריו" ואז לא אצליח לעכב אפילו את מהירות השידוך ("היום יצאתי והיום באתי", "אני טרם אכלה לדבר.."). ובעוד מחלק אליעזר מגדנות "לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של ארץ ישראל"¹⁶ כעוד הוכחה לסיפורו שהיום יצאתי והיום באתי (ומכאן ההכרח למהירות השידוך) שהרי פירות כאלו "של ארץ ישראל" אין בכל האזור הקרוב והם במצב של קטיף טרי, מכריז בתואל שהוא מעכב את השידוך והוא לא לוקח כעת מהפירות וכמו שלא יקרה כלום לפירות האלו וגם עוד מספר ימים לא יתקלקלו ואולי אף יבשילו יותר כך גם אין להזדרז עם השידוך ויש לשקול אותו בנחת בלי הלחץ של "מד' יצא הדבר".

בתואל לא קם בבוקר, "הוא היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו". לאחר הקבורה של בתואל (או אפילו בעוד המת בפניהם) ממשיך אליעזר ומבקש לסגור את השידוך עם בני המשפחה ולעבור לשלב הנישואין "ויאמר שלחוני לאדוני". תגובת בני המשפחה היא שמבחינתם זה בסדר ואפשר לסגור שכמקובל "תשב הנערה אתנו ימים או עשור אחר תלך" בעוד כשנה או עכ"פ עשרה חודשים

¹⁰ בראשית כד, ז רש"י

¹¹ על אף היותם רשעים (רש"י כה, כ) לפחות לא אווירת כפירה.

¹² בראשית כד, נג-נד

¹³ בראשית יד, יד "וירק את חניכיו..." פרש"י "חניכו כתיב זה אליעזר..."

¹⁴ בראשית טז, יג רש"י

¹⁵ בראשית כד, ב

¹⁶ בראשית כד, נג רש"י

בו יבשיל רעיון הנישואין אצל רבקה והיא תהיה מוכנה לו פיזית ונפשית בעזרתם ובתיווכם "...שכך נותנים לבתולה זמן יב חודשים לפרנס עצמה בתכשיטים"¹⁷ ותוכל ללכת אתו ולהינשא ליצחק. אליעזר לא מקבל את תשובתם בטענה ש "אל תאחרו אותי וד' הצליח דרכי, שלחוני ואלכה לאדוני" לא מדובר פה על שידוך רגיל בו צריך לנקוט בכללים הרגילים המהירות המלווה את השידוך מצריכה להגיע כבר כעת לשלב הנישואין. בני המשפחה משתכנעים ומבחינתם הם לא מהווים אפילו גורם מתווך אך משלב זה אין זה תלוי לא בהם ולא באליעזר "ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה" ולכן "מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה", (אולי בני משפחתה חידדו והבהירו לרבקה כלל זה שרק דעתה היא הקובעת ואין היא מוכרחת בכלל ובטח לא להילחץ בזמן ושתחליט לפי מה שטוב לה...). השאלה היא על עצם הנישואין הסכמתה להן ומוכנותה אליהן כעת "התלכי עם האיש הזה" (פסוק נח). תגובת רבקה "ותאמר אלך- מעצמי גם אם אינכם רוצים"¹⁸, אומרת רבקה הרי ראינו את צדקת אליעזר בדבר הנחיצות במהירות השידוך ואת הטרגדיה שהתרחשה בגלל ניסון עיכוב... אעשה כל שתלוי בי כדי שלא ישנה חלילה מקרה כזה במשפחתנו, ואף אם אינכם רוצים אלך כבר עכשיו עבורכם כדי שאף אחד מכם לא יסתכן בכך שנישואין אלו, שניכר שהם מן השמים, מתעבבים.

ולפי זה אולי ניתן לקרוא את רש"י גם בניקוד זה "אלך מעצמי, ואף אם (אלף צרויה) אינכם רוצים?" לא די שנשארנו ללא אב, האם אתם רוצים שחלילה גם אמנו תסתכן?

נענו אף הם וברכו את הצדקת "אחותנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שונאיו"¹⁹

¹⁷ בראשית כד, נה רש"י

¹⁸ בראשית כד, נח רש"י

¹⁹ בראשית כד, ס